

**Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας
και η επιτόπια έρευνα.
Εισαγωγή στις ανακοινώσεις της ημερίδας**

Είναι κοινός τόπος ότι οι κοινωνικές επιστήμες στις οποίες μετέχει και η Λαογραφία χρησιμοποιούν κατ' εξοχήν ως εργαλείο έρευνας την επιτόπια έρευνα, προκειμένου οι ερευνητές να συγκεντρώσουν, αυτόπτες και αυτηκοοί, αλλά και συχνά μέτοχοι των δρωμένων, το απαραίτητο λαογραφικό-εθνογραφικό υλικό. Το πρωτογενές υλικό των καταγραφών από επιτόπου παρατήρηση και συμμετοχή, ταξινομημένο και αρχειοθετημένο, ως γραπτή πλέον μαρτυρία, αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή των σύγχρονων αλλά και μελλοντικών λαογράφων, ιστορικών και λοιπών κοινωνικών επιστημόνων, επειδή εκφράζει τη συλλογική μνήμη και την ενσωμάτωσή της στα σύγχρονα με την συλλογή δρώμενα των μελών των κοινωνιών, που ερευνώνται.

Ο ίδιος ο Ν. Γ. Πολίτης για θέματα που τον ενδιαφέρουν¹ επιχειρεί εξόδους από το γραφείο του στην επαρχία και συμβουλεύει τους πληροφορητές του να είναι προσεκτικοί παρατηρητές των όσων του περιγράφουν. Ένας από τους πιο σημαντικούς από αυτούς, ο Νικ. Λάσκαρις², μνημένος στον τρόπο συμμετοχικής παρατήρησης, συνοδεύει κείμενο μοιρολογιού με την εξής παρατήρηση: «η πατρίς μου Λάστα μετώκησεν εις Χάβαρι Ήλιδος και Λασταίικα Λετρίνων, τούτου ένεκα καιρόν είχα ν' ακούσω θρήνους εις μνήμα. Προχθές όμως μεταβαί-

1. Ο ίδιος ο Νικ. Πολίτης επισκέφθηκε τον Κισσό του Πηλίου, προκειμένου ο ίδιος να συγκεντρώσει στοιχεία της συλλογικής μνήμης για την πριν από έναν αιώνα παρουσία εκεί του Ρήγα Βελεστινλή. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, «Η νεότης του Ρήγα», περ. *Εστία*, τόμ. 19 (1883), σ. 13-16.

2. Γ. Βοζίκας, «Λαογραφική έρευνα και εκπαίδευση: Η αλληλογραφία του Ν. Γ. Πολίτη με τον Ν. Ι. Λάσκαρη», *Ο Νικόλαος Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Μέγαρον Ακαδημίας Αθηνών, 4-7 Δεκεμβρίου 2003)*, (γεν. επιμ. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμ. Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης), Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών αρ. 23, Αθήνα 2012, τόμ. Α', σ. 237-283.

νων εσπέραν τινά εις τον ναόν ήκουσα απροόπτως φωνάς, εστάθην, ηκροάσθην, ήσαν μοιρολόγια. Έκλαιε μήτηρ επί του τάφου του υιού της. Δεν ηξέυρω αν το απρόοπτον ή η εσπέρα έδιδεν αρμονίαν εις την φωνήν της θρηνούσης ή άλλο τι ανέκφραστον αίσθημα, ίσως η ποίησις του μοιρολογιού ή και άπαντα ταύτα με έκαμαν να ανακόψω την εν τω ναώ πορείαν μου και συγκεκριμένος ήκουον ταύτης. Κάτωθεν θα ίδητε το ποίημα, αλλά θα λείπει η εσπέρα, η δύσις του ηλίου, η απαγγελία, ο πόνος τουτέστιν της θρηνούσης μητρός μεταδιδούσης την λύπην και εις αυτά τα άψυχα»³. Το «ποίημα», οι στίχοι του μοιρολογιού δεν έχουν την ίδια αξία χωρίς «τον πόνον της θρηνούσης μητρός», που κάνει και τα άψυχα να πονούν, ιδιαίτερα στο υποβλητικό φως του δειλινού. Έτσι ο Ν. Γ. Πολίτης, ο οποίος στην ωριμότητά του ιδρύει το Λαογραφικόν Αρχείον προκειμένου ως οργανωμένη κρατική υπηρεσία να «περισυλλέγη πάσαν λαογραφικήν ύλην...», ορίζει ως αναγκαία την μετάβαση και παραμονή των συλλογών-ερευνητών στον τόπο. Η πραγματοποίηση των εντεταλμένων αποστολών, παρά τις δυσκολίες και τα πάσης φύσεως εμπόδια⁴, όχι μόνον οικονομικά, ξεκίνησε σχεδόν με την έναρξη λειτουργίας του Κέντρου⁵ και έκτοτε αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της θητείας των ερευνητών του⁶, άρρηκτα συνδεδεμένες με την συγκρότηση του θησαυρού πρωτογενούς υλικού του Λαογραφικού Αρχείου αλλά και την διαδρομή συστατικά της ελληνικής λαογραφίας. Θεωρήσαμε, επομένως, απαραίτητη μια δημόσια ενημέρωση-συζήτηση για το βασικό αυτό στάδιο λαογραφικής έρευνας, που εδώ και εκατό περίπου χρόνια διεξάγει με επιτυχία το Κέντρο Λαογραφίας, προκειμένου οι ερευνητές, αξιοποιώντας την εμπειρία τους στην επιτόπια έρευνα, να ενημερώσουν τον επιστημονικό κόσμο, αλλά και

3. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Αναδιφώντας την “Υψη Πολίτου”. Ο Νικόλαος Πολίτης και η συλλογή λαογραφικού υλικού», *Πρακτικά Συνεδρίου Ο Νικόλαος Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, τ. Β΄, Αθήνα 2012, σ. 765-826, εδώ σ. 767.

4. Ευάγγελος Θ. Καραμανές, «Κινηματογραφικές καταγραφές στο πλαίσιο των επιτόπιων λαογραφικών αποστολών του Κέντρου Λαογραφίας. Συμβολή στην μελέτη της ιστορίας του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών», *Επετηρίς Κέντρου Λαογραφίας*, 33-34 (2009-2013), σ. 523-550. Ο ίδιος, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: το Λαογραφικό Αρχείο» στο *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου*, ό.π., σ. 403-445.

5. Η πρώτη αποστολή, διάρκειας πενήντα ημερών, πραγματοποιήθηκε από τον Στίλπ. Κυριακίδη στη Θράκη το 1920.

6. Βλέπε σχετικά κείμενα του μετά χείρας τόμου καθώς και κείμενα των δύο τόμων των Πρακτικών για τον Ν. Γ. Πολίτη και την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου και τις πρακτικές εμπλουτισμού του Λαογραφικού Αρχείου: *Ο Νικόλαος Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου*, ό.π.

όσους ασχολούνται με τον λαϊκό πολιτισμό, και να ανταλλάξουν απόψεις. Έτσι πραγματοποιήσαμε μια ημερίδα στην οποία πήραν μέρος όλοι οι ερευνητές –και αφυπηρετήσαντες– και οι οποίοι στον τόμον αυτό καταθέτουν την πλούσια επιστημονική τους εμπειρία.

Είναι γνωστό ότι το Λαογραφικό Αρχείο (Κέντρο Λαογραφίας από το 1966) από τον ιδρυτικό του νόμο (Νόμος 1304, 18 Απριλίου 1918, ΦΕΚ 85, σ. 520, αρ. 2) υποχρεούται να «*περισυλλέγη πάσαν λαογραφικήν ύλην...*», την οποία πρέπει επιπλέον να ταξινομεί, μελετά και δημοσιεύει. Από το 1926 με την υπαγωγή στη δικαιοδοσία του Λαογραφικού Αρχείου της Εθνικής Μουσικής Συλλογής, ιδρυμένης το 1914 (Νόμος 432), «*προς διάσωσιν και περισυλλογήν των ασμάτων, των χορών και των μουσικών οργάνων του ελληνικού λαού*»⁷, το αντικείμενο έρευνας διευρύνεται.

Αυτή η θεμελιώδης υποχρέωση υλοποιείται με την βοήθεια ενός εκτεταμένου δικτύου φίλων της Λαογραφίας, το οποίο είχε δημιουργήσει και αξιοποιήσει ο ιδρυτής του Λαογραφικού Αρχείου Ν. Γ. Πολίτης⁸, και αφ' ετέρου με τον

7. Για τις επιτόπιες μουσικές καταγραφές και την εξέλιξη της Εθνικής Μουσικής Συλλογής βλ. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Στοιχεία για τις καταγραφές δημοτικών τραγουδιών από τον Κωνσταντίνο Ψάχο στο Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας» στο *Κωνσταντίνος Ψάχος. Ο μουσικός ο λόγος. Πρακτικά Ημερίδας. Ανατολική Αίθουσα του Μεγάρου της Ακαδημίας Αθηνών 30 Νοεμβρίου 2007*, (υπεύθ. έκδ. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμ. Ευάγγ. Καραμανός), Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών αρ. 29, Αθήνα 2013, σ. 11-27 και στον ίδιο τόμο, Ευστάθιος Μακρής «*Ηχογραφήσεις του Κωνσταντίνου Α. Ψάχου σε κυλίνδρους Edison*», σ. 69-78. Βλ. κυρίως Μαρία Ανδρουλάκη, «*Το Κέντρο Λαογραφίας και η Εθνική Μουσική Συλλογή. Παλαιοί και σύγχρονοι προσανατολισμοί της μουσικής έρευνας*» στο *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνέδριου, ό.π.*, σ. 105-129 και κείμενα των Πρακτικών της ημερίδας, *Οι δύο όψεις της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς - Αφιέρωμα εις μνήμην Σπυρίδωνος Περιστερή, Πρακτικά Μουσικολογικής Συνάξεως (Μέγαρον Ακαδημίας Αθηνών (10 και 11/11/2000))*, (επιμ. Ευστ. Γ. Μακρή), Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας αρ. 18, Αθήνα 2003, σ. 284.

8. Βλ. σε πολλά κείμενα των δύο τόμων των Πρακτικών για τον Ν. Γ. Πολίτη και την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου και τις πρακτικές εμπλουτισμού του Λαογραφικού Αρχείου. Βλέπε επίσης την δημοσίευση σχετικών εγκυκλίων διαταγών του Υπουργείου Παιδείας και του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, που περιλαμβάνεται στο Παράρτημα της ίδιας έκδοσης, τόμ. Β', Αθήνα 2012, σελ. 1131-1155. Ο τρόπος αυτός εμπλουτισμού του Λαογραφικού Αρχείου, μέσω κυρίως των εκπαιδευτικών, οι οποίοι παροτρύνονται με σχετικές εγκυκλίους μέσω του Υπουργείου Παιδείας απέφερε μεγάλο όγκο αξιόλογου υλικού. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, «*Εγκύκλιος προς τους λειτουργούς της μέσης και δημοτικής εκπαίδευσεως διά την συλλογήν λαογραφικής ύλης*», *Λαογραφία* 8 (1921-1925), σ. 236-239

προσδιορισμό ως αναγκαίων των εντεταλμένων από την υπηρεσία λαογραφικών αποστολών για την περισυλλογή του υλικού. Οι αποστολές αυτές πραγματοποιούνται, όπως ήδη αναφέρθηκε, μέχρι σήμερα. Δεν σταμάτησαν ούτε και κατά την περίοδο της ιταλοгерμανικής Κατοχής⁹. Θα λέγαμε μάλιστα ότι στις δύσκολες μέρες της Κατοχής οι αποστολές των ερευνητών για επιτόπια έρευνα στην επαρχία έσωσαν κάποιους από την πείνα¹⁰.

Ο τόπος έρευνας είναι συνάρτηση των αναγκών του Λαογραφικού Αρχείου/Κέντρου Λαογραφίας σε πρωτογενές υλικό για την προώθηση των προγραμματισμένων εκδόσεων, προτείνεται από τον διευθυντή του στα μέλη της Εφορευτικής Επιτροπής και εγκρίνεται από την Σύγκλητο της Ακαδημίας Αθηνών, προκειμένου να καλυφθεί η εκτός έδρας δαπάνη, ο εφοδιασμός των ερευνητών με την απαραίτητη γραφική ύλη και τα μηχανήματα, αλλά και την ανεμπόδιστη παραμονή τους στις απομονωμένες συχνά ελληνικές κοινότητες, επιδεικνύοντας προς τις τοπικές αρχές την εντολή της Ακαδημίας Αθηνών (Υπουργείο Παιδείας). Ο μικρός αριθμός των ερευνητών διαχρονικά περιόριζε τους μακροπρόσους προγραμματισμούς. Έτσι, παγίως σχεδόν, τα επιστημονικά ενδιαφέροντα των ευαρίθμων ερευνητών και ο τόπος καταγωγής καθόριζε εν πολλοίς την βασική αυτή δραστηριότητα του Αρχείου/Κέντρου¹¹. Βεβαίως, οσάκις υπήρξε ανάγκη για την κάλυψη ειδικών θεμάτων επιστημονικού προγραμματισμού, όπως για παράδειγμα ο Άτλας της Ελληνικής Λαογραφίας,¹² όλοι οι ερευνητές έσπευσαν, όπου ήταν απαραίτητο.

(αναδημοσίευση από το Δελτίον του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, τεύχ. 9-10, Σεπτέμβριος και Οκτώβριος 1919) και *Οδηγία διά την συλλογήν του δημώδους λαογραφικού και γλωσσικού υλικού*, Σύλλογος Μακεδονικών και Θρακικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1927.

9. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Ο Δημ. Σ. Λουκάτος ως Συντάκτης του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Χρονικό», στο *Ο Δημήτριος Λουκάτος και η Ελληνική Λαογραφία: Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 23 Απριλίου 2004, [υπεύθυνη έκδοσης Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμέλεια έκδοσης Παρ. Ποτηρόπουλος, επιμέλεια κειμένων Παν. Καμηλάκης, Παρ. Ποτηρόπουλος], Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 27, Αθήνα 2008, σελ. 246.

10. Ευάγγελος Θ. Καραμανές, «Κινηματογραφικές καταγραφές», ό.π., σ. 526-527.

11. Αυτό είχε το πλεονέκτημα της εξοικείωσης με τις ερευνώμενες κοινωνίες, ζητούμενο σε διαφορετική περίπτωση και όχι σπανίως ανέφικτο, αλλά όχι σπάνια και της κατανόησης του γλωσσικού ιδιολέκτου.

12. Βλ. Δ. Β. Οικονομίδης, «Λαογραφικός Άτλας», *Αθηνά* 73-74 (1972-1973), σ. 20-26, Γ. Α. Μέγας, «Ανακοινώσεις. 3ον Διεθνές συνέδριον προς έκδοσιν Εθνολογικού Άτλαντος της Ευρώπης εις Helsinki της Φινλανδίας (11-14 Μαΐου 1970)», *Λαογραφία ΚΖ'* (1971), σ. 339-341, St. Imellos, «Die Erntegeräte in Griechenland», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας ΚΓ'* (1973-1974), σ. 10-16, Στ. Δ. Ήμελλος, «Ανακοινώσεις. 5ον

Οι ερευνητές, πέραν των αυτονοήτων επιστημονικών γνώσεων για το αντικείμενό τους, προσέρχονται στην επιτόπια έρευνα εξοπλισμένοι με μεθοδολογικά εργαλεία (ερωτηματολόγια¹³), τα διαθέσιμα μηχανήματα, φωτογραφικές μηχανές και μηχανήματα μαγνητοφώνησης, τα οποία σπανίως αντιστοιχούσαν στον αριθμό τους, με αποτέλεσμα να πραγματοποιείται η επιτόπια έρευνα εκ περιτροπής. Με την πάροδο του χρόνου και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών, μετά το 1950, οι ερευνητές χρησιμοποιούν για τις επιτόπιες έρευνες μηχανήματα για την καταγραφή κυρίως των τραγουδιών και παραμυθιών, στον περιορισμένο αριθμό ταινιών, που διέθεταν. Κατά τη δεκαετία του 1960-1970 στον εξοπλισμό προστίθεται και κινηματογραφική μηχανή για την αποτύπωση δρωμένων και άλλων θεμάτων λαογραφικού περιεχομένου.

Μέσω των προγραμματισμένων ερευνητικών αποστολών και των συλλογών λαογραφικού υλικού των ερασιτεχνών, φίλων της Λαογραφίας, στην πλειονότητά τους εκπαιδευτικών, συγκροτήθηκε το πλουσιότερο Αρχείο Τεκμηρίωσης του Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού, το οποίο φυλάσσεται στο Κέντρο και το οποίο εμπλουτίζεται μέχρι σήμερα με πρωτογενές ερευνητικό υλικό, υπό μορφήν χειρογράφων, φωτογραφιών, ηχογραφήσεων, κινηματογραφικών ταινιών, CDs, μουσειακών αντικειμένων κ.ά. Το αποθησαυρισμένο αυτό υλικό με την

Διεθνές συνέδριον προς έκδοσιν Εθνολογικού Ατλαντός της Ευρώπης εις Visegrad της Ουγγαρίας, (23-28 Σεπτεμβρίου 1974)», *Λαογραφία* ΚΘ' (1974), σ. 371-373, Στ. Δ. Ημέλλος, «Ανακοίνωσις. 6η Διεθνής Σύνοδος διά τον Εθνολογικόν Ατλαντα της Ευρώπης και των γειτονικών χωρών», *Λαογραφία* Λ' (1975-1976), σ. 389-390, Στ. Δ. Ημέλλος, «Ο Ατλας της Ελληνικής Λαογραφίας και οι χειμερινές περιοδικές πυρές στον βορειοελλαδικό χώρο», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* ΚΕ' (1977-1980), σ. 3-12, Μ. Zender (Red.), *Forschungen zum Ethnologischen Atlas Europas und seiner Nachbarländer, Band I, Die Termine der Jahresfeier in Europa*, Göttingen 1980, όπου δημοσιεύεται κείμενο των Στ. Δ. Ημέλλου και Δ. Β. Οικονομίδου για τον ελληνικό λαογραφικό Ατλαντα (σ. 20-23), Βλ. επίσης την ψηφιακή έκδοση του Ατλαντα, που περιλαμβάνεται στην ψηφιακή εφαρμογή *Ατλας της Ελληνικής Λαογραφίας* (επιστημ. υπεύθυνη: Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμέλεια: Ευάγγ. Καραμανές), που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Έργου «Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας», Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2008, όπου και εισαγωγικό κείμενο σχετικά με το ιστορικό, τους στόχους και το περιεχόμενο του Ατλαντα, Ευάγγ. Καραμανές, *Ο «Ατλας της Ελληνικής Λαογραφίας» του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*.

13. Γ. Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, ανατ. [τριών τευχών-ανατύπων από την *Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου*, 1939-1949], Αθήναι 1975, Στέφ. Δ. Ημέλλος - Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του Ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αρ. 17, Αθήνα 1983.

πλήρη επεξεργασία του με την βοήθεια της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας¹⁴ εξυπηρετεί την παγκόσμια επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα και το ευρύ κοινό με κάθε πρόσφορο μέσο (δημοσιεύσεις, εκδόσεις, εκπομπές, μουσεία, εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα κ.ά.)¹⁵ και θα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές γνώσης των μελλοντικών ιστορικών, λαογράφων και των λοιπών κοινωνικών επιστημόνων.

Οι απόψεις για τις μεθόδους προσέγγισης των θεμάτων του λαϊκού πολιτισμού, ποικίλεις ανά χρονικά διαστήματα, ακολουθούν συνήθως τα ευρύτερα κοινωνικά ρεύματα και ιδέες, και έχουν, στην περίπτωση της επιτόπιας έρευνας, ως κύριο χαρακτηριστικό την κατά το δυνατόν με ακρίβεια καταγραφή της πολιτισμικής πράξης στον χώρο και χρόνο επιτέλεσής της, αξιοποιώντας τα θεωρητικά ερμηνευτικά σχήματα και τα ανάλογα μεθοδολογικά εργαλεία της λαογραφίας-εθνολογίας και των συγγενών επιστημών της εποχής τους. Για τον λόγο αυτό η επιτόπια έρευνα (field work), η οποία προσφέρει στον ερευνητή τη δυνατότητα της συμμετοχικής παρατήρησης, αποτελεί αναπόσπαστο μεθοδολογικό εργαλείο συλλογής υλικού, από τα πρώτα βήματα της επιστημονικής λαογραφίας. Η εις βάθος έρευνα πεδίου, έργο έμπειρου ερευνητή, προϋποθέτει την εφαρμογή επιστημονικών δεξιοτήτων παρατήρησης και ανάλυσης για την κατανόηση της υπό μελέτην κοινότητας, με στόχο το ερευνώμενο θέμα να ερμηνεύεται στο πραγματικό του κοινωνικό περιβάλλον συνυπολογίζοντας και αξιοποιώντας την εγκιβωτισμένη στα κοινωνικά συμφραζόμενα πληροφορία. Για τον ερευνητή η «λαογραφική αποστολή» με στόχο την επιτόπια έρευνα πεδίου αποτελεί απαραίτητη εμπειρία για συμμετοχική παρατήρηση, κοπιαστική, ιδιαίτερα σε παλαιότερες περιόδους, η οποία δεν είναι δυνατόν να ανα-

14. Η ψηφιοποίηση του πάσης φύσεως αρχαιακού υλικού του Κέντρου Λαογραφίας, η ανάπτυξη βάσεων δεδομένων, δικτυακής Πύλης και ειδικών ψηφιακών αποθετηρίων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρωπαϊκών κυρίως προγραμμάτων με επιστημονική υπεύθυνη την γράφουσα η οποία ανέλαβε την σχετική πρωτοβουλία για τον σχεδιασμό των έργων. Αναφέρουμε τα κυριότερα: «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός της Βιβλιοθήκης-Αρχείου του ΚΕΕΑ (Γ' Κ.Π.Σ., 1996-2000), «Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού» (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», 2004-2008). Επίσης πρόσφατα έργα: «Εθνικό δίκτυο ψηφιακής τεκμηρίωσης της άλης και υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς», με επιστημονικούς υπευθύνους τους Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη (2012-2013) και Ευάγγ. Καραμανέ (2014-2015) στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση» και συμμετοχή στο έργο για την προβολή του έργου των ερευνητικών Κέντρων της Ακαδημίας Αθηνών στον παγκόσμιο ιστό στο πλαίσιο του ιδίου Επιχειρησιακού Προγράμματος.

15. Βλ. σύντομα στα «Πεπραγμένα» του Κέντρου που δημοσιεύονται στην επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου αλλά και στην δικτυακή πύλη www.kentrolaografias.gr

πληρωθεί από οποιαδήποτε περιγραφή. Έτσι, παρά το γεγονός, ότι η επίσκεψη και παραμονή στον τόπο έρευνας ήταν και εξακολουθεί να είναι δύσκολη– δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για ταξιδιωτικές περιηγήσεις – οι ερευνητές τις επιδιώκουν, συχνά αναλαμβάνοντας και το οικονομικό κόστος, επειδή τις θεωρούν απαραίτητες για την επιστημονική τους εργασία, αλλά και για την ορθή σωστική, επιπλέον, καταγραφή του υλικού. Η φυσική παρουσία του έμπειρου ερευνητή στην υπό μελέτη κοινότητα επιτρέπει διαμέσου της κοινής βιωμένης εμπειρίας την κατανόηση των πολυσύνθετων πολιτισμικών συστημάτων της στη διαχρονία.

Η Λαογραφία, η οποία έχει ως επιστημονικό της αντικείμενο τη μελέτη της εξέλιξης και συγκρότησης του νεότερου ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής κοινωνίας είναι ιστορική, κοινωνική, αλλά πρωταρχικά για κάθε χρονική περίοδο επιστήμη του εν δράσει λαϊκού πολιτισμού, και επομένως σύγχρονη επιστήμη. Το αντικείμενο της έρευνάς της είναι ο νεότερος και ο σύγχρονος ελληνικός πολιτισμός και η κοινωνία, τόσο σε μια διαχρονική όσο και σε μια σύγχρονη προσέγγισή του. Αυτό είναι δυνατόν μόνο μέσω της αδιάκοπης συλλογής πρωτογενούς υλικού με επιτόπια λαογραφική έρευνα μέσα από την συμμετοχική παρατήρηση του ερευνητή, τις συνεντεύξεις, τις φωτογραφικές και κινηματογραφικές καταγραφές κ.ο.κ.

Η επιτόπια λαογραφική-εθνογραφική έρευνα είναι η κύρια μέθοδος, η οποία χρησιμοποιείται στην επιστήμη της λαογραφίας, καθώς και στις συναφείς κοινωνικές επιστήμες (π.χ. στην κοινωνική ανθρωπολογία, προφορική ιστορία κ.ά.), για την συγκρότηση του κυρίου όγκου του υλικού μελέτης των ερευνητών. Το πρωτογενές υλικό των καταγραφών αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές των λαογράφων, ιστορικών και των λοιπών κοινωνικών επιστημόνων, επειδή εκφράζει την συλλογική μνήμη και την ενσωμάτωσή της στα σύγχρονα δρώμενα των μελών των κοινωνιών που ερευνώνται.

Οι ερευνητές του Κέντρου Λαογραφίας για την πραγματοποίηση της επιτόπιας έρευνας πρέπει να είναι προετοιμασμένοι τόσο για την μεθοδολογία που θα ακολουθήσουν, εφοδιασμένοι με τα κατάλληλα ερευνητικά εργαλεία (ερωτηματολόγια τεχνικά μέσα κ.λπ.) όσο και για την ιστορία του τόπου με αρχειακή, βιβλιογραφική και τα τελευταία χρόνια διαδικτυακή έρευνα.

Στις περιπτώσεις επιτόπιας έρευνας στις κοινότητες των Ελλήνων της Διασποράς είναι απαραίτητη η κατ' αρχήν προσεκτική έρευνα μέσω των ιστοσελίδων των ομάδων αυτών και η δημιουργία επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου με πληροφορητές σύμφωνα και με τις σύγχρονες κατευθύνσεις της πολυτοπικής έρευνας (multi-sited ethnography).

Η διάρκεια της παραμονής αλλά και τακτικής επιστροφής του ερευνητή στο

πεδίο για επιτόπια έρευνα πρέπει να καλύπτει τις ανάγκες παρακολούθησης, καταγραφής και αξιολόγησης των κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων και των μετασχηματισμών τους. Η παραμονή επί μακρόν στον τόπο έρευνας εξασφαλίζει την εγκαθίδρυση σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και πληροφορητών του, απαραίτητης συνθήκης για την «εξομολόγηση» των πληροφορητών για θέματα που έχουν σχέση όχι μόνον με τον τρόπο της καθημερινής ζωής (υλικός πολιτισμός) αλλά και με τον κύκλο της κοινωνικής ζωής (γέννηση, γάμος, θάνατος) και τις λατρευτικές διαδικασίες, τις θρησκευτικές αντιλήψεις, την παραβατικότητα (μοιχεία, νόθα, κλοπές κ.ά.). Θέματα πιο δύσκολα, όπως για παράδειγμα η μαγεία, τα μοιρολόγια, τα αποκριάτικα τραγούδια για να «εκμαιευτούν» χρειάζεται κλίμα εμπιστοσύνης. Το θέμα είχε ήδη εντοπίσει ο Ν. Γ. Πολίτης, ο οποίος είχε γι' αυτό τον λόγο δημιουργήσει ένα ευρύ δίκτυο πληροφορητών και ένα στενότερο δίκτυο φίλων-πληροφορητών, οι οποίοι, πέραν του λαογραφικού υλικού, εναπέθεταν στην φιλία του και τα ποικίλα προσωπικά και οικογενειακά τους προβλήματα, «τον καημό» τους, θα λέγαμε, εκτονώνοντας με αυτόν τον τρόπο την απομόνωσή τους στην ελληνική επαρχία του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα¹⁶. Με την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου, το 1918, θεσμοθετούνται οι επιτόπιες έρευνες των υπηρετούντων στο Αρχείο.

Εξ αρχής της πραγματοποίησης επιτόπιας έρευνας (1920), και υπό το έμπειρο αρχικά βλέμμα του Ν. Γ. Πολίτη, η διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, παρά τις δυσκολίες της, ήταν περίπου ένα διήμερο (όπως η προαναφερθείσα αποστολή του Στίλπ. Κυριακίδη στη Θράκη¹⁷, και προέβλεπε κυρίως την σωστική καταγραφή των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού. Οι σημερινοί ερευνητές του Κέντρου Λαογραφίας ωστόσο δεν ασχολούνται μόνο με σωστική λαογραφία, αλλά ερευνούν θέματα του δικού τους επιστημονικού ενδιαφέροντος και παρακολουθούν την εξέλιξη των μικρών κοινωνιών του ελληνικού χώρου που ερευνούν. Ως παράδειγμα, αναφέρω την δική μου, μακροχρόνια έρευνα, στη Θεσσαλία, όπου

16. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Αναδιφώντας την “Ύλη Πολίτου”...», ό.π.

17. Αν και η διάρκεια ενός περίπου μηνός των εντεταλμένων αποστολών πριν από μια δεκαετία δεν μπορεί να θεωρηθεί μεγάλη, ο περιορισμός τα τελευταία χρόνια της διάρκειας της επιτόπιας έρευνας στις επτά ημέρες, ισοδυναμεί με αναίρεσή της, καθώς ο χρόνος μετάβασης και επιστροφής των ερευνητών, ιδιαίτερα σε απομακρυσμένες περιοχές και νησιά μειώνει στο ελάχιστο τον χρόνο έρευνας. Με δεδομένο ότι στις επιτόπιες έρευνες, η διαθεσιμότητα των πληροφορητών δεν είναι δεδομένη, και οι ερευνητές πρέπει να τους αναζητούν και, συχνά, να τους ακολουθούν στις αγροτικές εργασίες ή στις πεζοπορίες τους, προκειμένου να συγκεντρώσουν το λαογραφικό υλικό της αποστολής, ο χρόνος της επιτόπιας έρευνας ποτέ δεν είναι επαρκής.

πραγματοποίησα δώδεκα εντεταλμένες λαογραφικές αποστολές και ισάριθμες επ' ευκαιρία προσωπικές ερευνητικές αποστολές, κατά τη διάρκεια των οποίων συνέλεξα υλικό γύρω από τις παραδοσιακές κοινωνικοοικονομικές και πολυπολιτισμικές δομές του χώρου αλλά και τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια. Κάποιες πτυχές της πολύχρονης και σε βάθος αυτής έρευνας της ιστορίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού της Θεσσαλίας¹⁸ αποτελούν το αντικείμενο του άρθρου μου στον παρόντα τόμο.

Με δεδομένη την ανέφικτη «αυθεντικότητα» των καταγραφών και την αναπαράσταση της πραγματικότητας και της αναπαραγωγής στερεοτύπων, υπό οποιαδήποτε οπτική και αν προσεγγίζει ο ερευνητής το αντικείμενό του, οποιαδήποτε υποκειμενική ερμηνεία των φαινομένων κι αν αποτυπώνεται στις καταγραφές με την ενδεχόμενη εμπλοκή του ερευνητή στην πολιτιστική διαχείριση ζητημάτων, η μόνη αντικειμενικά αδιαμφισβήτητη αξία είναι το ίδιο το καταγεγραμμένο υλικό, το οποίο προσφέρεται για ερμηνείες και προσεγγίσεις ανάλογα με τους προσανατολισμούς των ερευνητών κάθε εποχής.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

18. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Επιτόπιες έρευνες στη Θεσσαλία. Παρατηρήσεις σε ζητήματα του λαϊκού πολιτισμού», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, (Πρακτικά Ημερίδας με θέμα «Το Κέντρον Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας και η επιτόπια έρευνα», 3 Ιουνίου 2006), 31-32 (2004-2008), σ. 21-142.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ